

KOMUNISTI IZ HRVATSKE I HRVATSKA DRŽAVA (VII.)

OTVORENI POVRATAK JUGOSLAVENSKIM KORIJENIMA

Početkom tridesetih godina, organizacijski razbijeni i nepovezani, komunisti pokušavaju djelovati i među hrvatskim iseljenicima i radnicima, položaj kojih je ozbiljno ugrožen velikom svjetskom gospodarskom krizom. Znajući da je svaki drugi put osuđen na neuspjeh, i njima pokušavaju pristupiti nacionalnim krilaticama. One i dalje ostaju instrumentom za pridobivanje pristaša, s tim da je u novim prilikama, nakon uvođenja diktature i sve veće organiziranosti hrvatskoga narodnog pokreta, komunističko služenje nacionalnim krilaticama zahtijevalo složeniji i organiziraniji pristup.

Jedan od poznatijih pokušaja jest stvaranje tzv. Hrvatskoga nacionalnog revolucionarnog pokreta, koji je trebao okupiti nacionalne revolucionare iz lijevo orijentiranih skupina unutar bivšega HSS-a, te skupine bliske KPJ.¹ U sklopu te akcije u Baselu je pokrenut mjesečnik *Hrvatski put*. Jedan od urednika tog lista, koj i je izlazio od 1933. do 1935., bio je Ivan Krndelj, koji je još ranije u Parizu pokrenuo list *Glas iseljenika*. Prema svjedočenju Branimira Jelića, Krndelj je 1929. pokušavao uspostaviti dodir, pa čak i suradnju s Pavelićem i krugom oko njega.² Bazelski je mjesečnik bio namijenjen pridobivanju hrvatskog seljaštva, a pod Krndeljevim je vodstvom sve do sredine tridesetih godina znao objaviti i izrazito oštre tekstove protiv velikosrpskog režima. Tako *Hrvatski put* u br. 10-11/1935. nabrāja zlodjela tog režima od 1918., te zaključuje: "Nema sumnje daje dobro da

Piše:

Tomislav JONJIĆ

hrvatski narod znade sve te nepravde i zločine beogradskih vlastodržaca, ali isto tako nema nikakve sumnje da njih samo od toga neće glava zaboljeti. Vuka ne odbi od tora molitvom-nego batinom; za velikosrpske nasilnike treba pripremiti batinu i dati im po njušci".³

Nakon Četvrte zemaljske konferencije

Makar epizoda s HNRP-om predstavlja zanimljivo razdoblje u povijesti

nazivati sektaštvom (Gorkić), temeljito razmatranje povijesnoga konteksta tog pokreta, njegovih protagonista i ciljeva nedvojbeno vodi do zaključka da je i taj pokušaj bio samo taktiziranje. Međutim, kako je u partijskoj hagiografiji stalno postojala bojazan da se parole iz *Hrvatskogputa* shvate previše doslovno, bilo je najlakše zaobići ih, tim prije što se u isto vrijeme zbivaju krupne promjene u europskoj politici. Njih obilježuje ponajprije japansko zaposjedanje Mandžurije (1931.), Hitlerov dolazak na vlast (1933.), te japansko i njemačko napuštanje Društva naroda (1933.), koje označuje početak kraja sustava kolektivne sigurnosti, nametnutog poratnim mirovnim ugovorima.

Kako je njemački kancelar odavno najavio da se *životni prostor* njegova naroda nalazi na Istoku, i da je boljševizam najveći neprijatelj zapadne uljudbe, bilo je jasno da će njegova pojava i jačanje dovesti do mobiliziranja svjetskoga komunističkog pokreta i korekcija u politici SSSR-a i Kominterne. Novu kvalitetu donosi i sovjetski izlazak iz diplomatske i gospodarske izolacije, te ulazak SSSR-au Društvonaroda (1934.).

U razdoblju između 1932. i 1934. dolazi do oporavka KPJ. U siječnju 1934. donesena je odluka o prelasku Centralnoga komiteta u zemlju, ali je to odloženo zbog redarstvenih uhićenja. Odluka o stvaranju Unutrašnjeg biroa CK KPJ, donesena sredinom 1934., ostvarena je tek iduće godine. Krajem 1934. KPJ u čitavoj Kraljevini Jugoslaviji broji svega 2.828 članova, od toga je u užoj Hrvatskoj, Dalmaciji i BiH njih

KPJ, nju se u kasnijem razdoblju uglavnom izbjegavalo. Iako se pokušaj Đ. Cvijića, I. Krndelja i drugova kasnije znao

1 Jedan od ključnih ljudi u tom pothvatu bio je Duka Cvijić. Opš. Ivan Očak, *Braća Cvijići*, Zagreb, 1982.

2 Hamid Džumhur (pseud), *Ivan Krndelj, Hrvatski nacionalni revolucionarni pokret, Kerestinec*, Izd. Hrvatski narodni otpor, Sarajevo (sic!), 1981., 8.

3 S ustašama su u dodir kušali stupiti i srpski radikali, držeći ih nositeljima borbe protiv diktature. S Krndeljem, koji se htio sastati s Pavelićem, razgovarao je, najvjerojatnije koncem 1929., B. Jelić, koji je poslije ustvrdio daje Krndelj napao Mačeka zbog inercije i sterilnog pacifizma. Suradnja, unatoč Krndeljevu traženju, nije uspostavljena, jer je Jelić "možebit nediplomatski" izjavio kako hrvatski nacionalisti ne računaju na komunističku pomoć, budući da se bore samo za narodno i državno oslobođenje Hrvatske, pa se ne će vezati uz totalitarne pokrete. (B. Jelić, n. dj., 81-82.) Navodno je Krndelj najednom susretu s ustaškim prvacima 1936. komentirao atentat na Aleksandra u Marseilleu riječima: "Bili ste brži od nas! Ali da ga vi niste, mi bismo ga sredili, jer Aleksandar i nije zaslužio bolje!" (H. Džumhur, n. dj., 20.)

4 H. Džumhur, n. dj., 11.

5 Milan Gorkić je 1933. napisao brošuru *Komunisti i hrvatsko pitanje*. Ta brošura nije pronađena, ali da se u njoj nije zagovaralo razbijanje Jugoslavije, prilično pouzdano govori podatak da je na sjednici CK KPJ 29. prosinca 1934., tj. nakon Četvrte konferencije, odlučeno da se ta brošura tiska. (N. Jovanović, *Milan Gorkić*, n. dj., 43.).

svega par stotina. Po nalogu Kominterne, u lipnju 1934. donesena je odluka o održavanju partijske konferencije. Ona je održana u Ljubljani 24. i 25. prosinca 1934. I na njoj se, u svjetlu jačanja fašizma (a komunistička je doktrina, po kojoj se nacionalsocijalizam - posve krivo - poistovjećuje s fašizmom, kasnije općenito nekritički prihvaćena) raspravljalo o nacionalnom pitanju. Od komunista je zatraženo da se uključe u u svakodnevnu borbu radništva, seljaštva i "nacionalno ugnjetenih masa". Istodobno je prihvaćen savjet Kominterne da se naglašenije u obzir uzme "nacionalni moment", pa je odlučeno da se u dogledno vrijeme stvore komunističke partije Hrvatske i Slovenije, a potom i KP Makedonije.²

Jelić s pravom zaključuje kako "za potpunije objašnjenje čitavoga tog problema, ne može se ispustiti iz vida činjenica da je spomenuti politički pravac potekao od partijskog rukovodstva koje se nalazilo u inozemstvu i pod izravnim utjecajem Kominterne, kojaje i dalje pokazivala živ interes za nacionalno pitanje u Jugoslaviji, u okviru svojih ciljeva i politike SSSR-a na Balkanskom poluotoku".³

Nakon Četvrte konferencije održane su pokrajinske konferencije KPJ za Hrvatsku, Srbiju, Sloveniju, Crnu Goru i Dalmaciju.⁴ U ožujku 1935. CK KPJ s potvrdom Komintemina tajništva donosi rezoluciju koju potvrđuje Kominternino tajništvo, a kojom se opet zagovara potpora svakom obliku oružanog otpora jugoslavenskoj *vajnofašističkoj* diktaturi: "Ostvarenje hegemonije proletarijata u protufašističkom narodnom frontu, pod vodstvom KP, traži, uporedo sa pojačanjem organizovane borbe samih radnika, da radnici aktivno pomažu *svaku* borbenu akciju seljaka, ugnjetenih naroda i gradske sirotinje protiv izrabli-

vača i ugnjetavanja." Pritom se Partija zalaže za "demokratska prava radnog naroda", ali i "protiv nacionalnog ugnjetavanja i nasilnog posrbljavanja, za slobodne izbore i samoupravne organe i zastupstva (skupštine) pojedinih krajeva (Hrvatski sabor)" itd.⁵

Splitski plenum i VII. kongres Kominterne (1935.)

Nakon atentata u Marseilleu i Mačekova izlaska iz zatvora pred kraj 1934., tijekom 1935. dolazi do postupne liberalizacije političkog života u

Josip Broz Tito i Aleksandar Ranković u prvim danima partizanskog ustanka

Kraljevini Jugoslaviji. Unatoč svim zloupotrebama, petosvibanjski parlamentarni izbori 1935. pokazuju da povratak na otvorenu diktaturu više nije moguć. Stoga nastupa razdoblje postupne obnove stranaka, koje će bar kratkoročno najbolje iskoristiti Hrvatska seljačka stranka. Pod Mačekovim vodstvom ona širi svoj utjecaj u hrvatskom narodu,

težeći istiskivanju svih drugih političkih skupina. Ta tendencija, koju neki nazivaju tendencijom totalitarizacije hrvatskoga političkog života, izazvat će reakcije u nacionalističkim redovima.

Iako relativno malobrojni i ograničeni uglavnom na inteligenciju i sveučilišnu mladež, hrvatski nacionalisti postupno se počinju distancirati od vodstva HSS-a, držeći kako Maček biva sve skloniji kompromisu s Beogradom i zadovoljavanju ograničenim zahtjevima. Dok nacionalni život kako na stranačko-političkom, tako i na kulturnom planu (*Hrvatska revija, Hrvatska straža, Hrvatska smotra, Omladina* itd.) biva sve bogatiji, ponašanje komunista iz Hrvatske u velikoj mjeri odudara od glavnih društvenih tokova. U jeku nadmetanja ne samo rodoljubnim krilaticama, nego i zahtjevima za rješanjem hrvatskog pitanja, komunisti se - nepragmatično, ali boljševički apsolutno poslušno smjernicama iz Moskve - otvoreno vraćaju na pozicije očuvanja i obrane Jugoslavije.

Na plenarnoj sjednici CK KPJ, održanoj 9. i 10. lipnja 1935. u Splitu, u sklopu priprema za VII. Kominternin kongres, osim isticanja fašizma kao glavnog neprijatelja koji zahtijeva stvaranje antifašističke fronte, kojoj bi jezgru trebala činiti proleterska partija, drugačije je formuliran pristup nacionalnom pitanju u Jugoslaviji. Mjesto nekadašnje parole o pravu na odcjepljenje zauzela je parola o pravu na samoodređenje: težište više nije na pravu naroda da se odcijepi, nego na tome da sam odlučuje o svojoj sudbini.⁷

Zaokret u politici Kominterne označuje njezin VII. kongres, održan od 25. srpnja do 21. kolovoza 1935. u Moskvi. Ključno obilježje kongresa jest napuštanje *sektaškog* pristupa i zalaganje za politiku jedinstvene proleterske fronte. Njezin je smisao suradnja i s onim građanskim strankama, koje se zalažu za

1 *Povijest Saveza komunista Jugoslavije*, n. dj., 118-119.

2 Isto, 125-126.

3 Ivan Jelić, *Značenje osnivanja Komunističke partije Hrvatske*, ČSP, br. JAL, IHRPH, Zagreb, 1970., 11. Zanimljivo je dodati daje, prema nekim podatcima, KPJ sve do 1937. materijalno potpuno ovisila o Kominterni. (1. Očak, *Gorkić*, n. dj., 170.)

4 Čini se da ni ovdje nije naodmet podsjetiti kako se u organizacijskoj strukturi KPJ ne samo BiH, nego i Dalmacija uzimala odvojeno od Hrvatske. S druge, pak, strane, i u razdoblju kad je KPJ - kako bi neki htjeli - zagovarala razbijanje Jugoslavije, njezine jezgre u Hrvatskoj i dr. bile su i ostale samo-pokrajinske.

5 *Istorijski arhiv*, t. II., n. dj., 346-347. Istanjanja u izvorniku.

6 Malo po izlasku iz talijanskog zatvora, Mačekovo će političko raspoloženje posredno ispitivati i Pavelić (uz pomoć A. Trumbića, A. Sabljaka, M. Lorkovića, V. Kozaka i dr.). Nakon što iz više izvora dobije potvrdu o Mačekovu reteriranju u odnosu na pozicije vodstva HSS-a iz druge polovice 1928., Pavelić će poduzeti niz političkih koraka, te će se, između ostaloga, prvi put pokušati obratiti nacističkoj Njemačkoj.

7 *Istorijski arhiv*, t. II., n. dj., 351-361. *Usp. Povijest SKJ*, n. dj., 130.

borbu protiv nacističke Njemačke i, uzgredno, fašističke Italije. Razumije se, da se nije radilo ni o kakvoj obrani demokratskih načela i prava, nego o obrani *prve zemlje socijalizma* i zaštiti interesa svjetskoga komunističkog pokreta. U tom svjetlu Kominterna napušta sve rezerve prema jugoslavenskoj državi, za kasniju fazu ostavlja stvaranje "sovjetske balkanske federacije", te se počinje izravno zalagati za opstanak Jugoslavije.

Osnutak Komunističke partije Hrvatske i Slovenije

Stoga i jugoslavenski komunisti napuštaju verbalnu i taktičku potporu svakom obliku oružanog otpora srpskom hegemonizmu, te se počinju oštro suprotstavljati svim separatističkim tendencijama. Separatizmu, tj. težnji naroda Jugoslavije da ostvare svoje prirodno pravo na uspostavu neovisne države, KPJ počinje suprotstavljati federalističko rješenje. Ono ima biti kompromisom, koji će s jedne strane amortizirati sve snažnije separatističke težnje, a s druge strane obuzdati velikosrpski hegemonizam i na taj način ojačati Jugoslaviju. Još tijekom Kominternina kongresa, budući generalni sekretar CK KPJ, Milan Gorkić krajem srpnja 1935. u Moskvi, na sjednici članova jugoslavenskoga izaslanstva, upozorio je: "Jugoslavija je mnogonacionalna zemlja. Od prvog dana stvaranja Jugoslavije, osnovno političko pitanje jest nacionalno pitanje, a pre svega hrvatsko pitanje. Zato borba ugnjetenih naroda, a posebno hrvatskog naroda, ima ogroman značaj u razvitku krize fašizma..." Veliki je uspjeh KPJ, nastavlja Gorkić, to što je uspjela uvjeriti najšire mase ugnjetenih naroda, da su komunisti na njihovoj strani, da ti narodi u radničkoj klasi imaju najvjernijeg saveznika. U svjetlu takve politike, CK KPJ je u posljednje vrijeme izdao naputak komunistima "u Hrvatskoj i Dalma-

ciji" (!), da ulaze u sve organizacije HSS-a i da u njima zauzimaju vodeća mjesta i uloge.²

Stvaranje Komunističke partije Hrvatske i Komunističke partije Slovenije (1937.) nije značilo napuštanje jugoslavenske orijentacije KPJ, nego je predstavljalo taktički korak, uvjetovan sve zaoštrenijim međunacionalnim odnosima u Jugoslaviji. Proleter je u lipnju 1937. izvješćivao kako ustrojenje KP Slovenije znači samo "reorganizaciju komunističke stranke Jugoslavije, koja prilagođava svoju organizacionu strukturu nacionalno-političkim osobitostima Jugoslavije".⁴ U jednom predavanju na početku 1941. Broz je nedvoumno potvrdio, kako je taj korak imao zadaću izbiti oružje iz ruku onima, koji su tvrdili kako je KPJ instrument velikosrpske hegemonije. Ujedno je time trebalo pozitivno utjecati na ugnjetavane mase, poticati vlastitu inicijativu, odgajati kadrove i oslabiti sve separatističke snage (posebice u Sloveniji, gdje se 1936. pojavila slaba separatistička struja unutar Partije).⁵ Kako je komuniste, koji su bili prilično malobrojna skupina, bio glas da su anacionalni, među njimaje, kako je Josip Broz izjavio Tomasevichu, temeljito razvijan osjećaj jugoslavenskog patriotizma.⁶

U proglasu Osnivačkoga kongresa KPH naglašeno se ističe i ponavlja uloga koju komunisti daju nacionalnom pitanju: "Osnivanje Komunističke stranke Hrvatske nije slučajno nego proističe iz dugogodišnje borbe Komunističke stranke (sic!) Jugoslavije, koja je branila ne samo interese radničke klase, nego je na svojoj zastavi imala uvijek ispisanu i ideju *nacionalne slobode, ravnopravnosti i bratstva među narodima*."

Pod okriljem Komunističke stranke Hrvatske zbližice se (sic!) hrvatski komunisti i čitava radnička klasa sa svojom seljačkom braćom i ostalim narodnim slojevima Hrvatske.

Svima klevetnicima koji kleveću Komunističku stranku zbog nehaja za svoju zemlju i svoj narod, mi komunisti dovikujemo:

Mi, komunisti, volimo svoju domovinu i svoj narod! Upravo zato mi se borimo za slobodu svog naroda; mi se borimo protiv svakog ugnjetavanja i izrabljivanja naroda.

/ upravo zato, jer volimo svoju domovinu i svoj narod, mi se borimo da u slobodnoj domovini bude sretan i slobodan čitav narod.

Između radničkih interesa i pravih interesa hrvatskog naroda nema i ne može da bude nesuglasica, jer su radnici kao dio svog naroda krvno zainteresovani (!) da narod bude slobodan, da mu bude osiguran razvitak, da se poštuje sve što je lijepo i napredno u njegovim tradicijama i kulturi.

Boreći se za te ideale, mi se borimo također protiv nacionalne zagriženosti (šovinizma), jer znamo daje pravi napredak i sloboda hrvatskog naroda osigurana samo u bratskoj slozi i saradnji (!) sa ostalim narodima Jugoslavije. (...)

Bez nacionalne ravnopravnosti nema opstanka današnjoj državnoj zajednici; ugrožena je sloboda i nezavisnost hrvatskog i ostalih naroda Jugoslavije.

Samo slobodni, ravnopravni, složni i zadovoljni narodi Jugoslavije biti će voljni i sposobni da suzbiju svaki pokušaj vanjske fašističke invazije i da odbrane (!) svoju nacionalnu slobodu i nezavisnost."

U zaključnim rečenicama, Glavni odbor Kongresa Komunističke stranke Hrvatske kliče: "Živjela borba hrvatskog i ostalih naroda za nacionalno i socijalno oslobođenje! Živjelo jedinstvo hrvatskog naroda! Živjela sloga i bratski sporazum između svih naroda u Jugoslaviji! Živjelo jedinstvo radničke klase Hrvatske! Živjelo jedinstvo radničke klase u Jugoslaviji! Dolje fašizam! Dolje rat! Živio mir!"

(nastavit će se) •

1 Opš. Tomislav Jonjić, *Planovi federalizacije Jugoslavije (Promašeni argument partizanske kvazihistoriografije)*, Republika Hrvatska, god. XLVI., br. 196., Zagreb, rujna 1997., 40-61.

2 *Komunistička internacionala*, n. dj., 685., 695.1, Očak, n. dj., 190-193.

3 Zasad najpotpuniji prikaz razloga i posljedica osnutka KPH donosi I. Jelić, u monografiji *Komunistička partija Hrvatske 1937-1945*, I/II, Globus, Zagreb, 1981. Zbog ograničenosti prostora, ovdje se djelovanjem KPH ne ćemo potanje baviti.

4 Nav. prema: I. Očak, n. dj., 263.

5 *Zabilježbe Sergeja Krajgera o predavanju Josipa Broza Tita u školi CK KPJ u Zagrebu, u veljači 1941.*, u: Josip Broz Tito, *Sabrana djela*, knj. 6, 208-212.

6 Usp. J. Tomasevich, n. dj., 85.